
PROBLEMI JEDNE NOVE NAUKE

VERN L. BULOH

Š engleskog prevela Slobodanka Glisčić

Kad je seksologija zakoračila u dvadeseti vek, postala je u suštini još jedan vid medicinskog istraživanja. To istraživanje se ograničavalo na pacijente i imalo je za cilj pružanje pomoći lekarima u uspostavljanju dijagnoze i lečenju pojedinaca. Tokom dvadesetog veka polje istraživanja se sve više širilo i u taj rad se uključio veliki broj naučnika izvan medicinske struke koji nisu bili toliko zainteresovani za ustanovljavanje novih dijagnostičkih kategorija i modaliteta lečenja koliko za ispitivanje novih oblasti. Podaci nisu više sakupljeni samo od pacijenata već i na osnovu brižljivo odabranih statističkih uzoraka. I mnogi lekari koji su nastavili istraživački rad, kao što su Elis, Hiršfeld, Bloh, Dickinson i Masters, bili su skloni zanemarivanju dijagnostičkih kategorija i primenjivali su metode sakupljanja podataka kojima su se služile društvene, pa čak i humanističke nauke. Biohemičari, genetičari, fiziolozi i endokrinolozi, svi su oni zauzeli istaknuto mesto u toj oblasti i doprinosili proširenju znanja o seksu.

Međutim, sama složenost predmeta istraživanja nije dopuštala da bilo koja disciplina dobije prevlast. Iako je biologija, sa svojim raznovrsnim specijalnostima, neophodna za razumevanje seksualnog funkcionisanja, isto toliko su važni i socijalni, kulturni i psihološki vidovi seksualnosti. To znači da je nužna i ekspertiza antropologa, istoričara, psihologa, sociologa, stručnjaka za književnost, istoričara umetnosti, muzikologa i drugih. Da bi se pružila pomoć ili obezbedilo lečenje, najčešće nije dovoljna samo intervencija lekara, kao što je to bio slučaj u devetnaestom veku, već i negovatelja, socijalnih radnika i pripadnika drugih profesija. Može se ispostaviti da su potrebni i psiholozi, socijalni psiholozi i različite vrste savetnika i/ili terapeuta. S obzirom na činjenicu da mnogi vidovi seksualnog ponašanja imaju veze sa zakonskim sistemom, pravnici i drugi službenici koji se brinu o primeni zakona takođe su zainteresovani za tu oblast. Isto

to važi i za obrazovne profesije jer se danas – a tako je od početka dvadesetog veka – kao jedan od najvažnijih problema postavlja pitanje šta deca treba da nauče o seksu i ko treba da ih podučava.

Taj priliv novih istraživača iz veoma raznovrsnih disciplina i profesija doprineo je da izučavanje seksa konačno stekne bar nekakav ugled. Međutim, nijedan pojedinac, pa čak ni grupa pojedinaca nisu imali tako istaknuto mesto kao što je predestih godina imao Kinsi i kao što su šezdesetih imali Masters i Džonsonova. Čak je i Moni, jedan od začetnika studija roda (vidi VIII poglavlje), bio samo jedan glas u oblasti koja se razvijala velikom brzinom. Istovremeno sa sve većim brojem otkrića koja su bila rezultat rada stručnjaka za različite discipline, istraživači seksa su se, uopšteno govoreći, sve više orijentisali na određene specijalnosti. Što je znanje o seksu više raslo, to je manje bilo verovatno da će se pojaviti istraživači širokog spektra interesovanja kakvi su bili Kinsi, Moni, Masters i Džonsonova.

O važnoj promeni u istraživanju seksa svedoči činjenica da su discipline koje se ranije nisu bavile tom oblašću, na primer istorija i sociologija, zatim profesije kao što su pravo i negovateljstvo, sve više doprinosile seksologiji. Takođe se može reći da su na programe istraživanja sve manje uticali oni koji su sebe smatrali istraživačima seksa, a sve više oni koji su bili izvan njihovih redova. Iako su još od Urlihovog izučavanja homoseksualnosti te spoljašnje snage uvek bile važne u istraživanju seksa, velikim delom dvadesetog veka dominirala je i s javnošću komunicirala mala grupa profesionalaca. Elis i Kinsi su najistaknutiji primeri.

Međutim, kako su obziri koji su sprečavali javne rasprave o seksualnosti postepeno slabili, razni ljudi su počeli da se proglašavaju stručnjacima za seks. Za razliku od istraživača seksa devetnaestog veka, na čije smo ideje ranije ukazali, oni su naglašavali radost i zadovoljstvo koje seks donosi, a ne opasnosti na koje su ukazivali njihovi prethodnici. Nisu se pozivali ni na iste autoritete. Autori devetnaestog veka uglavnom su bili rukovođeni religijskim moralom koji je, po njihovom tumačenju, bio neprijateljski raspoložen prema seksu. U drugoj polovini dvadesetog veka stručnjaci su autoritet nalazili u nauci mada ih je zapravo više zanimala propaganda nego rezultati istraživanja. Publicitet koji su dobijala nova otkrića u oblasti ljudske seksualnosti uglavnom nije bio podstaknut rezultatima istraživanja, već se više svodio na retoriku pripadnika nekih interesnih grupa. Velikim segmentima zainteresovane javnosti bilo je teško da shvate šta je zapravo legitimno istraživanje, a šta su samo lepe želje. Nažalost, ta zbrka nije bila ograničena samo na široku publiku već je često predstavljala problem i za one koji su sebe smatrali seksolozima.

To je bilo posledica činjenice da je interesovanje novih disciplina i profesija za oblast seksa ne samo proširilo domete istraživanja već je i povećalo mogućnost da se izučavanje izoluje kako u okviru određene teme tako i u okviru jedne discipline odnosno profesije. Kako biolog, na primer, može da oceni šta je dobra istorija seksualnosti i kako stručnjak za literaturu o seksu nastalu u osamnaestom veku može da sudi o valjanosti psihološkog istraživanja? U stvari, kako može osoba specijalizovana za jednu oblast uopšte da upozna literaturu iz

druge oblasti, pogotovu što mnogi istraživači objavljuju svoje radove u sopstvenim specijalizovanim časopisima koje čitaju oni koji imaju istu usku stručnu orijentaciju? To je problem i u mnogim drugim oblastima, ne samo u seksologiji, ali je ovde ozbiljniji iz prostog razloga što su s ublažavanjem inhibicija vezanih za javne rasprave porasli apetiti za informacijama, pa čak, može biti, i za golicavim pričama. Izdavači, urednici, voditelji emisija i kolumnisti pokušavaju da udovolje tim interesovanjima i rezultat je ogromna količina nečega što bi se moglo nazvati “pop seksom”; na sve strane se seje mešavina stvarnih podataka i fantazije kako bi se zadovoljili nezasićeni apetiti publike. Ako čak ni stručnjaci ne uspeavaju uvek da drže korak s novim dostignućima, kako tek publika može da razlikuje besmislice od temeljnog istraživanja? Štaviše, uprkos novostečenom ugledu, istraživači seksa moraju da budu oprezniji jer u mnogim domenima ljudske seksualnosti još uvek postoji veliki broj spornih pitanja. Pored toga, mnogi pop-eksperti zahtevaju isti tretman kao da su pravi eksperti iako se veliki deo njihovih zaključaka zasniva na takozvanim studijama slučajeva klijenata, što znači da se pojedinačni slučajevi koriste kao univerzalni primeri. Svako može da tvrdi da je stručnjak za seks, a mnogi to i čine mada nemaju nikakvo temeljno znanje o toj oblasti. Iako su državni zakoni po kojima se dodeljuju dozvole za rad uglavnom ograničili zvanje *seksualnog terapeuta* na ovlašćene profesionalce u oblastima koje su pod njihovom jurisdikcijom, većina tih terapeuta ne poseduje ni osnovno znanje o seksu. Mada je Američko udruženje seksualnih pedagoga i savetnika (AUSPS), preko svojih programa čiji polaznici

dobijaju sertifikate, pokušalo da upravlja modalitetima lečenja i edukacijom, taj pokušaj je bio osuđen na neuspeh jer mnogi ljudi koji se bave seksualnom terapijom i seksualnim obrazovanjem već imaju uverenja svojih profesionalnih udruženja i državne dozvole. Zato nisu želeli da se izlažu naknadnim troškovima niti da prolaze dalju obuku kako bi dobili sertifikat AUSPS-a. Štaviše, pokušaji da jedna profesija nadzire samu sebe – a upravo to je AUSPS pokušao da uradi, a Američko medicinsko udruženje (AMU) tvrdi da radi – imaju dugu istoriju neuspeha u Sjedinjenim Američkim Državama.

Neuspeh AUSPS-a kao posrednika koji će većem broju ljudi obezbediti uverenja pokazao se kao ozbiljan udarac profesionalizaciji seksualne terapije. Ipak, to je takođe omogućilo da organizovana seksologija nastavi da se razvija više kao nauka nego kao profesija i da se raznovrsne discipline bave tom oblašću i imaju svoje stručnjake za nju. Za ocenjivanje značaja nekog rada važna je metodologija koja je korišćena prilikom izučavanja, a ne osoba ili profesionalac koji ga je napisao. To je istovremeno i snaga i slabost takvog rada jer je postojeći obrazovni sistem takav da je veoma teško da se neko od početka bavi seksologijom. Češće se dešava da ljudi zabasaju u tu oblast kad pređu granice sopstvene discipline ili prošire svoje osnovno profesionalno znanje.

SEKSOLOŠKO OBRAZOVANJE

Uobičajeni fakultetski programi još uvek ne omogućavaju da se ljudi normalno opredele za izučavanje seksa. Iako dva američka univerziteta – Njujorški i Pensilvanijski – imaju post-

diplomske programe koji se bave ljudskom seksualnošću, oba su povezana s katedrama za obrazovanje i namenjena su onima koji žele da budu seksualni pedagozi, a ne istraživači ili terapeuti. Ti programi nisu posebno orijentisani na istraživanja, a na jednom od njih radi samo jedan redovni profesor koji je specijalista za tu oblast iako se ispitne ocene računaju u proseku. Nekoliko drugih univerziteta dozvoljava postdiplomcima da se bave izučavanjem izvesnih vidova seksualnog ponašanja u okviru određene discipline i često podstiču organizovanje kurseva koji su takođe vezani za druge discipline. Ali ti programi su prilagođeni pojedincima i dostupni su samo onima koji su izuzetno uporni.

Drugu mogućnost pruža Institut za više studije ljudske seksualnosti u San Francisku, koji je izrastao iz programa Nacionalnog foruma za seks. Sâm Forum je počeo da radi 1968. godine kao služba za pomoć metodistički orijentisane Fondacije Lizi Glajd. Fondacija je u Memorijalnoj crkvi Lizi Glajd u centru San Franciska ustanovila specijalu službu za pomoć homoseksualcima i lezbejkama, ali i raznom svetom sa ulice. Program je vodio Ted Mankilvena koji je bio i uspešan misionar i organizator. Pod njegovom upravom je 1976. godine, po kalifornijskim zakonima, institut formalno uvršćen u postdiplomski program. To je pri-

vatna, neprofitna škola u kojoj se obučavaju oni koji već imaju diplome iz drugih oblasti. Zainteresovanom pojedincu ona nudi priliku da sazna nešto više o seksualnosti. Pomeraj je bio dekan sve dok se krajem osamdesetih godina nije povukao u penziju. Iako institut dodeljuje doktorate, njegov program je usmeren na terapiju, a ne na istraživanja. Samo malobrojni delovi doktorskih disertacija odbranjениh na tom institutu ispunjavaju uslove da uopšte budu objavljeni.¹

Osamdesetih godina nekoliko univerziteta počelo je da osniva posebne koordinacione komitete za izučavanje homoseksualnosti i lezbejstva; oni naglašavaju interdisciplinarnu prirodu takvog izučavanja, ali njihovi programi se još uvek bave samo tim jednim vidom seksualnosti. Slični programi postoje i u studijama roda, obično kao ogranak ženskih studija. Tradicija je da mnogi univerziteti, naročito državni, osnivaju katedre ili pokreću kurseve na kojima se predaje o braku i porodici, i oni sve ozbiljnije počinju da se bave izučavanjem seksualnosti. Dosad, međutim, nijedan univerzitet nije preduzeo sledeći logičan korak i ponudio postdiplomski program iz oblasti istraživački orijentisane seksologije.

To u suštini znači da istraživanje seksa nije institucionalizovano ni na jednom od velikih američkih univerziteta odnosno koledža,

128

---

¹ Erwin J. Häberle i Rolf Gindorf, *Sexology Today* (Düsseldorf, Germany, 1993), daju popis programa iz celog sveta, ali to su uglavnom dopisni programi, to jest individualni programi koji se organizuju po dogovoru. Mnogi su namenjeni mlađim studentima; nekoliko njih su samo jednokratni kursevi na medicinskim fakultetima, a neki su specijalizovani. U Sjedinjenim Američkim Državama zabeležena su dvadeset dva takva programa, u Nemačkoj ih ima deset, u Francuskoj sedam, u Belgiji šest, u Kanadi dva i tako dalje. Mnogi od nabrojanih programa zapravo i ne postoje ili su prestali da postoje.

ali jeste na Univerzitetu u Kvebeku. Ipak, na koledžima i u univerzitetskim kampusima o seksu naveliko predaju profesori koji su stručnjaci za razne discipline, a većina institucija nudi bar jedan kurs o toj temi kao deo opšteg obrazovanja ili izborni predmet. U većini slučajeva profesor koji drži kurs ne posmatra taj predmet kao specijalnost, već samo kao deo programa katedre koji neko mora da ispuni. Ipak, jedan od rezultata tih kurseva jeste pojava velikog broja udžbenika, a najbolji među njima daju kratke preglede postojećih istraživanja ljudske seksualnosti.² Oni mogu biti korisni svakome ko je zainteresovan za te rezultate. Uprkos popularnosti takvih kurseva, predavači na fakultetima retko mogu napredovati, to jest dobiti viši status kao stručnjaci za oblast seksologije.

129

Ipak, najveći problem prouzrokovan nedostatkom institucionalne osnove za istraživanje seksa leži u tome što su istraživači prepušteni sami sebi i nemaju nikakvu interdisciplinarnu ni profesionalnu saradnju s kolegama koje se bave istom oblašću. Neke od najgorih grešaka nastaju kad pojedinci, specijalisti za određene oblasti, pokušaju da koriste podatke iz drugih disciplina, nesvesni zamki koje im prete. Inetrdisciplinarna saradnja je mogućna jedino u organizacijama kao što je Društvo za

naučno istraživanje seksa (DNIS). Ono se izuzetno trudi da održi svoju interdisciplinarnu orijentaciju i da podstakne saradnju između profesija, istovremeno ističući značaj metodologije u istraživanju seksa. Upravo zato model tog instituta, čije je sedište u San Francisku, najbolje pokazuje kako treba da izgleda budućnost seksologije; ali taj model mora da se proširi, to jest ne sme ostati ograničen samo na terapiju, a Društvo ne sme ostati samo izolovan institut već mora prerasti u potpuno razvijen univerzitet. Eksperti za pojedine discipline svakako mogu doprineti razvoju osnovnog znanja o seksu. Njihov doprinos bio bi mnogo vredniji kad bi mogli da razmenjuju ideje i deluju zajedno s istraživačima drugih disciplina i profesija. Tako bi svi seksolozi mogli da popune praznine u sopstvenom znanju. Tada bi mogli postati seksolozi u pravom smislu te reči iako bi istraživanje kojim se bave bez sumnje ostalo vezano za njihovu sopstvenu disciplinu ili profesiju.

RAZLIČITA SHVATANJA TERAPIJE I SEKSOLOGIJE

Jedan od problema koji još uvek muči seksologe jeste i pitanje koju vrstu pristupa treba primeniti u izučavanju seksa. Da li seksolozi treba potpuno nepristrasno da poručavaju i ispituju

---

² Neke najnovije rezultate istraživanja vidi u Elizabeth Rice Allgeier i Albert Richard Allgeier, *Sexual Interactions*, III izd. (Lexington, Mass.: Heath, 1991). Konzervativniji pristup, ali takođe precizan, vidi u Janet Shibley Hyde, *Understanding Human Sexuality*, IV izd. (New York: McCraw-Hill, 1990). Na najnovijim istraživanjima zasnovani su i sledeći radovi: Robert Francour, *Becoming a Sexual Person*, II izd. (New York: Macmillan, 1991); Susan L. McCamman, David Knox i Caroline Schacht, *Choices in Sexualities* (St. Paul: West Publishing, 1993); Robert Crooks i Karla Baur, *Our Sexuality*, IV izd. (Redwoodham, Calif.: Benjamin Cummings, 1990). Ima još mnogo takvih istraživanja, ali ovo su najnovija izdanja.

seksualnost ili moraju više da se bave stavovima o seksualnosti i postanu prisniji s ljudima koje izučavaju? To nije problem samo istraživača već i terapeuta jer u njihovoj oblasti postoji podela na takozvanu humanističku i naučnu terapiju.³ Masters, Džonsonova i Kaplanova smatraju se liderima među naučno orijentisanim terapeutima; s druge strane, na Hartmana, Fidijanovu i Pomeraja se gleda kao na najznačajnije humanistički orijentisane terapeute. U stvarnosti ta podela pre svega podrazumeva modalitete tretmana, ali ni oni nisu toliko međusobno različiti koliko neki tvrde da jesu.

Jedna od razlika između ta dva stanovišta odnosi se na pitanje da li terapeuti treba da primenjuju metode kao što su vođena fantazija, vežbe doživljavanja sopstvenog tela, masaža i seksualne vežbe. Hartman i Fidijanova, na primer, ističu da terapeuti treba da dodiruju klijente; oni veruju da je površan dodir terapeuta, u okolnostima kada postoji svest o odgovornosti i profesionalnosti, često nužan kako bi se klijenti opustili.⁴ Naučno orijentisani terapeuti misle da dodir može izmaći kontroli, a masažu u kojoj učestvuju terapeut i klijent uglavnom preziru.

Uopšteno gledano, jedna od teškoća u vezi s humanistički orijentisanim terapeutima jeste činjenica da je većina njih objavila samo anegdotske opise. Iako su napravili stotine beležaka o svojim klijentima, Hartman i Fidijanova, na primer, nisu objavili statističke podatke o stopi uspešnosti terapije jer su misli-

li da se rezultati ne mogu meriti kratkoročnim uspehom, već da zavise od promene stava. Masters i Džonsonova bi se načelno složili s takvom tvrdnjom, ali oni su smatrali da je važno zabeležiti i kratkoročne rezultate.

Druga razlika između pomenutih terapeutskih orijentacija tiče se korišćenja surrogata koji u lečenju seksualnih disfunkcija glume partnere ukoliko pacijenti već nemaju sopstvene partnere. Iako su Masters i Džonsonova u početku koristili surogate, prestali su to da čine jer ih je tužio čovek koji je tvrdio da njegova žena radi kao surogat. Konačno su shvatili da im surogati i nisu potrebni. Hartman i Fidijanova su nastavili da ih koriste, a to su činili i drugi terapeuti, naročito nakon 1973. godine kada je pitanje angažovanja surogata bar delimično rešeno osnivanjem Međunarodnog udruženja profesionalnih surogata (MUPS) u Los Angelesu. Udruženje je ustanovilo vlastiti program obuke, etički kodeks i službu za upućivanje terapeuta na lica kojima treba da se obrate. Ipak, među terapeutima i dalje postoje različita mišljenja o ovom pitanju, a potrebu za surogatima najupornije zastupaju oni koji su humanistički orijentisani.

Drugi problem koji je, bar neko vreme, izazivao neslogu između humanistički i naučno nastrojenih terapeuta bilo je organizovanje radionica za preispitivanje seksualnog ponašanja (PSP) koje je ustanovio Nacionalni forum za seks. Te radionice su se služile filmovima koji su nedvosmisleno govorili o seksu i isto-

3 Janice M. Irwin, *Disorders of Desire* (Philadelphia: Temple University Press, 1990), 105-134.

4 William Hartman i Marilyn Fithian, *Treatment of Sexual Dysfunction: A Bio-Psycho-Social Approach* (Long Beach, Calif.: Center for Marital & Sexual Studies, 1972), 105.

vremeno su projektovani na nekoliko ekrana; filmovi su prikazivali sve vrste seksualnih aktivnosti kako bi budućeg profesionalca učinili neosetljivim na različite seksualne probleme. Polazilo se od pretpostavke da će tako obučeni terapeuti moći uspješnije da se bave seksualnim problemima svojih klijenata i da će istraživači svoje rezultate moći da prikažu na nepristrasan način.⁵ Te predstave su popularnim žargonom često nazivane *jeboramama* i *Masters i Džonsonova* su ih, u početku, zbog toga kritikovali. Zahvaljujući kritici, proces PSP-a je izmenjen ili, kako su se neki o tome izrazili, intelektualizovan. Tako promenjen PSP široko je prihvaćen kao neophodan prvi korak u osposobljavanju seksologa i terapeuta. Seanse PSP-a često se koriste i u radu s klijentima mada se stručnjaci još uvek sasvim ne slažu u pogledu njihove uspešnosti.⁶

131

Iako se govori o razlici između humanistički i naučno orijentisanih terapeuta, u osnovi te rasprave leži pitanje šta se može smatrati pristojnim ponašanjem i kakvu sliku seksualni terapeut i seksolog treba da ponude o sebi. Uopšteno govoreći, istraživači seksa i seksualni terapeuti nisu uživali veliki ugled u javnosti, a nisu ih naročito cenili ni mnogi ljudi koji su se i sami bavili takvim istraživanjem i terapijom. Neki su mislili da će ta disciplina, ukoliko se postavi na viši intelektualni nivo, imati veće šanse da njeni rezultati budu prihvaćeni čak i ako ne stekne istinski ugled. Kinsi je, na pri-

mer, izbegavao da zastupa bilo kakav stav, tvrdeći da su naučnici nepristrasni posmatrači. On je čak odbio i da se priključi seksolozima iz straha da bi oni kao grupa mogli zauzeti neke stavove koji bi ugrozili njegovu naučnu nepristrasnost.

Međutim, pokušaj da zadrži naučnu nepristrasnost nije mu pomogao da izbegne istragu Kongresa. Iako su od Kinsijevog vremena stvari dosta napredovale i mada seksologija stiče sve veći ugled, na ljude koji se bave istraživanjem seksa ili terapijom još uvek se gleda s izvesnom sumnjičavošću. Mene je, na primer, ispitivao FBI i okarakterisao me kao čoveka opasnog za bezbednost; razlog za to delimično je bila i činjenica da se bavim izučavanjem ljudske seksualnosti.⁷ Kao što je ranije rečeno, Kalderona su nazvali komunistom.

Pojedinci nisu mogli da dobiju titule jer su njihova istraživanja seksa odbacivana kao nenaučna. Štaviše, neke oblasti seksualnog ponašanja gotovo je nemoguće istraživati. Nekoliko naučnika koji su pokušali da se bave seksualnim odnosima između odraslih i dece izgubilo je posao, ugrozilo karijeru, a neki su završili i u zatvoru. Advokatima, kao što je recimo Lorens Stenli, prećeno je da će izgubiti dozvolu da se bave advokaturom jer brane ljude koji su navodno umešani u dečju pornografiju.

Većina istraživača seksa i terapeuta morala je da se navikne na podrugljive primedbe, podsmehe i omalovažavanje kojima su ih

---

5 SAR *Guide for a Better Sex Life* (San Francisco: National Sex Forum, 1975).

6 Skeptičan stav prema ljudima koji se time bave, uključujući i "drage Savete" u novinama, vidi u Patrick McGrady, *The Love Doctors* (New York: Macmillan, 1972).

7 Vern L. Bullough, "Problems of Research on a Delicate Topic: A Personal View", *Journal of Sex Research* 21 (novembar 1985): 375-386.

dočekale njihove kolege, prijatelji ili šira publika kada su saznali čime se oni zapravo bave. U prošlosti bila je potrebna odlučnost da se uspe u toj oblasti, i s godinama su se razvila dva suprotna stanovišta. Na jednom kraju je nešto što se može nazvati misionarskim stavom: Seks je dobra stvar, dopustite mi da vas u to uverim. To je u izvesnom smislu bio Hiršfeldov stav i on je veoma uticajan među humanistički orijentisanim terapeutima. Na drugom kraju je naglašavanje nepristrasnosti i naučne neutralnosti: Seks je važna oblast koju treba istražiti i ja to radim na naučan način. Takvo stanovište su zastupali Kraft-Ebing i Kinsli i od njega polaze naučno orijentisani istraživači.

Većina istraživača i terapeuta je negde između, čak i oni koji se svojom ili tuđom voljom svrstavaju u humanistički ili naučni tabor. Mnogi ljudi koji se konačno opredele za oblast seksa, a oni često pripadaju različitim profesijama čiji je prevashodni zadatak pružanje pomoći ljudima, u početku su verovatno privučeni mogućnošću da saznaju nešto više o sebi ili svojim bližnjima. Kao što smo već istakli, i feministkinje i homoseksualci su na neočekivan način odigrali vema važnu ulogu u izučavanju seksa i roda. Iako ih njihova pobuna, u krajnjoj liniji, sprečava da donesu objektivne zaključke, ona ukazuje na problem koji se ne sme ignorisati. Društvo za naučno istraživanje seksa se, na primer, suočilo s tim problemom kada se postavilo pitanje da li u svoje članstvo treba da prima pojedince iz manjinskih seksualnih grupa koje se smatraju žigosanim. Takvi pojedinci, koji mogu biti, a često i jesu kvalifikovani istraživači, veoma su korisni drugim istraživačima jer im pružaju uvid u seksualne

probleme poznate samo onima kojih se ti problemi neposredno tiču; oni takođe mogu olakšati pristup uzorku populacije. Mnogi očigledno imaju i misiju. Ipak, Društvo je odlučilo da prima takve pojedince u redovno članstvo. Kao i svi drugi članovi, oni mogu predstavljati rezultate svojih istraživanja i objavljivati članke u časopisu DNIS-a.

Zbog uključivanja pojedinaca iz žigosanih manjinskih grupa DNIS ne deluje kao obično profesionalno društvo i to još uvek smeta nekim njegovim članovima koji žele da deluju profesionalnije, to jest da isključe pripadnike tih grupa. Ostali članovi, međutim, misle da je upravo to prava vrednost Društva. Pitanje je, dakle, uključivanje ili isključivanje. To je pitanje s kojim se suočava svaka seksološka grupa i na koje se ne može lako odgovoriti. Čak i kad neka seksološka grupa usvoji krut stav isključivosti i prima samo one koji su u braku i imaju decu, nema garancije da će se svi članovi držati heteroseksualnog načina života. Štaviše, manje je verovatno da će raznovrsno članstvo izolovati potencijalne subjekte od istraživača; umesto toga, ono pomaže da se između istraživača i subjekta intenzivira saradnja čiji je cilj razumevanje seksualnog ponašanja.

132

MODNI TRENDVI U SEKSOLOGIJI

Kao i u drugim istraživačkim i kliničkim domenima, i u seksologiji postoje teme i oblasti koje su trenutno u modi. Sedamdesetih godina XX veka interesovanje za seksualnu terapiju bilo je na svom vrhuncu, a zatim je počelo da opada i da se usmerava na drugu stranu. Opadanje interesovanja odnosilo se na vrstu terapije čiji su rodonačelnici bili Masters i Džonsonova ko-

ji su se bavili anorgazmičnim ženama, impotentnim muškarcima i drugim pojavama seksualne disfunkcije među parovima. Rešenja su postala složenija, možda i zato što su lakši problemi rešavani a teški su zahtevali medicinsku intervenciju ili dugoročnu terapiju. Mnogi pojedinci koji su specijalizovali seksualnu terapiju okrenuli su se opštijoj terapiji mada su i dalje tvrdili da je seksualna terapija jedna od njihovih specijalnosti.

Na promenu je uticalo i to što su osiguravajuća društva sve češće odbijala da nadoknade troškove individualnim seksualnim terapijama. Grupe koje su se bavile očuvanjem zdravlja i sve mnogobrojnije organizacije za brigu o zdravlju verovatno bi uključile i seksualne terapeute u svoj tim, ali su kriterijumi za prijem postali istovetni kao i kod drugih profesionalaca. To je obično značilo da seksualni terapeut mora pripadati nekoj registrovanoj profesiji. Čak ni tada nije imao mogućnosti da se bavi dugoročnom terapijom, već je od njega traženo samo da uspostavi dijagnozu i prepíše lekove ili, u najboljem slučaju, da održi nekoliko savetodavnih seansi. To insistiranje na brzom tretmanu podsticalo je terapeute da nalaze dijagnostičke kategorije u koje bi se klijenti mogli svrstati.

To je imalo dve donekle kontradiktorne vrste posledica. Tradicionalni termini kao što su *frigidnost* ili *impotencija* bili su maskirani novom terminologijom koja nije imala težinu suda i istovremeno je bila profesionalnija: na primer, *anorgazmična* ili *erektivna* disfunkcija. U

prošlosti su mnogi ljudi koji su tražili pomoć dobijali dijagnozu da pate od nečeg što se klasifikovalo kao perverzija, patologija, poremećaj ili neka druga devijacija, a novi klijenti su sada klasifikovani kao ljudi koji pate od parafilije. Taj termin, koji je prvi upotrebio Stekel preuzeo je i popularizovao Moni, a na kraju ga je usvojilo Američko psihijatrijsko društvo u trećem izdanju svog *Dijagnostičkog i statističkog priručnika*. Možda termin zaista nema težinu osude kakvu su imali raniji termini, mada, po mom mišljenju, konstatacija da neko pati od abnormalne ili poremećene ljubavi, čak i kad se ta pojava vezuje za Grčku, ipak sadrži sud. Ali parafilija je termin koji običan klijent možda neće razumeti.

Poslednjih godina Moni je, za pravo, veliki deo svog vremena posvetio nalaženju novih termina za stare, poznate dijagnoze, što je možda doprinelo izolaciji klijenta od drugih pojedinaca kod kojih se mogu uočiti mnoge slične opšte karakteristike, ako ne i iste manifestacije. Da li je termin *ginemimezis* (imitiranje žene) tačniji od prostog engleskog opisa samo zato što je grčki veliko je pitanje, ali sigurno otežava laiku da shvati šta se dešava. Ostaje nejasno da li je poreklo *koprofilije* (što označava one koji vole da se mažu izmetom ili da ga jedu) drastično različito od porekla *urofilije* (što označava one koji vole da se po njima urinira ili da gutaju mokraću), kao i da li se osnovni uzroci fetišističke sklonosti ka koži razlikuju od uzroka fetišističke sklonosti ka gumi.⁸ Ipak, prevođenje mnogih termina na grčki najverovatnije je pro-

⁸ O velikom broju tih pitanja vidi u John Money, *Love Maps* (Buffalo, N.Y.: Prometheus, 1988).

isteklo iz želje da se naglasi kako je seksologija nauka i kako možda znamo više nego što zaista znamo. To nas ponovo vraća na pitanje kako seksolozi treba da posmatraju sami sebe. Treba li da koriste žargon nauke i naglašavaju svoje statističko i anatomsko znanje ili treba da govore jezikom koji njihovi klijenti razumeju?

Istovremeno s kritikom žargona pojavila se i kritika koja je tvrdila da istraživanje seksa nije dovoljno specifično, odnosno da ne uspeva da napravi razliku između onoga što donosi zadovoljstvo i onoga što je štetno. Na primer, istraživanja sadomazohizma se velikim delom bave nečim što bi se moglo nazvati teatralnim sadomazohizmom. Reč je o aktivnostima u koje se pojedinci dragovoljno upuštaju, a stepen bola u suštini kontroliše mazohista.⁹ Sadomazohizam se često posmatra više kao društveno ponašanje nego kao patologija te je usled toga termin izgubio svoje značenje. Vajnberg, Vilijams i Mozer tvrdili su da ne postoji sadomazohistički tip ličnosti, već da je sadomazohizam samo jedna aktivnost i da više pažnje treba obratiti na ulogu nego na osobu.¹⁰

Drugi pak tvrde da zaista postoje ljudi – neki od njih su bili stražari u nacističkim koncentracionim logorima – koji su sadisti i uživaju u nanošenju bola drugim ljudima, naročito ako ovi nisu u stanju da im uzvrate. Postoje i mazohisti, ljudi koji uživaju u sopstvenoj patnji. Istorija hrišćanskih mučenika pokazuje

da je bilo hiljade takvih pojedinaca. Treba li praviti razliku između teatralnog sadomazohizma kojem se danas odaju mnogi ljudi, članovi sadomazohističkih klubova odnosno grupa, i drugog, tradicionalnijeg tipa sadomazohizma? Da li su nam potrebni novi termini? Da li je reč o pravoj patologiji ili samo o društvenoj konstrukciji? Seksolozi verovatno moraju govoriti o sadomazohizmu i biti mnogo precizniji nego što su to do sada bili.

Kako god da ih nazovemo, sve veći broj sadomazohista, transvestita i drugih nekada žigosanih društvenih grupa pokazuje da se stav prema seksu menja. Godine 1976. Robinson je tvrdio da se seks modernizovao, misleći pri tom na sve veće oduševljenje seksom i proširivanje domena legitimnog seksualnog ponašanja. On je tvrdio da je to rezultat istraživanja i objavljenih tekstova Haveloka Elisa, Kinsija, Mastersa i Džonsonove. Međutim, brinulo ga je to što proces modernizacije ugrožava romantiku vezanu za seks jer se seksualno iskustvo odvaja od složenih emocija. Bojao se da se Amerikanci otuđuju od svoje romantične prošlosti, da se rado oslobađaju te vrste represije i hrle ka deromantizovanoj budućnosti u kojoj će veća sloboda proizvesti emocionalnu prazninu.¹¹

Robinson je bio u pravu kad je tvrdio da je javnost sve više svesna seksualnosti. Traganja za seksualnim zadovoljstvima podsta-

9 Opis takvih aktivnosti vidi u Thomas Weinberg i G. W. Levi Kamel, *S and M: Studies in Sadomasochism* (Buffalo, N.Y.: Prometheus, 1983).

10 Martin S. Weinberg, Colin J. Williams i Charles Moser, "The Social Constituents of Sadomasochism", *Social Problems* 31 (1985): 379-389.

11 Paul Robinson, *The Modernization of Sex* (New York: Harper & Row, 1976), 2-3, 194-5.

kla su pisanje takvih knjiga kakve su *Radost seksa* i *Još radosti* Aleksa Komforta¹² i izazvala pravu poplavu tekstova koji govore o erotskoj veštini. Nesumnjivo je da publika ima nezajažljivu potrebu za raspravama o seksu, pa u radio i televizijskim tok-šou emisijama preovlađuju seksualne teme. Rut Vesthajmer je postala javna ličnost i, kako neki misle, jedan od najboljih seksualnih terapeuta, zahvaljujući uspehu koji je imala njena televizijska emisija. Ali i oni koji su poznatiji po svojim istraživanjima nego po pojavljivanju na televiziji takođe su zainteresovali publiku željnu informacija o seksu. Rajnišova, direktorka Kinsijevog instituta, stavila je svoju stručnost u službu pisanja kolumni za razne listove, a “drage savete” čije se rubrike objavljuju u istim tim novinama veliki deo prostora posvećuju seksualnim pitanjima.

135

U kolikoj meri je shvatanje seksa kao zadovoljstva proželo društvo možda najbolje pokazuje sve veća briga za ljude koji su lišeni seksa: mentalno i fizički nesposobne, zatvorenike i starije osobe. Suprotstavljanje tvrdnji da seks ima ili bi trebalo da ima samo jednu svrhu i funkciju, a to je stvaranje novog života, imalo je

za posledicu preispitivanje prakse uskraćivanja seksa takvim podgrupama. Mnogi istraživači ističu da sposobnost bavljenja seksualnim aktivnostima jača samopoštovanje.¹³ S takvim opštim stavom neće se složiti jedino oni pojedinci koji se uporno protive svakom izražavanju seksualnosti.

Kao i kad je reč o mnogim drugim stvarima u domenu seksa, postavlja se pitanje u kojoj meri treba ozvaničiti stav prema seksu. Kad bi bilo dovoljno da se oni koji su zaduženi za osobe pod nadzorom institucija pobrinu samo za to da onima o kojima se staraju obezbede privatnost, većina ljudi bi to podržala. Masturbacija se danas smatra važnim oblikom seksualnosti i relativno je lako da se osoblje polako iskrade iz prostorije kad vidi da neko masturbira, pa čak i kad zatekne muža i ženu u polnom činu. Ali problem se komplikuje kad se seksualna aktivnost odvija između dve osobe istog pola ili osoba koje nisu u braku. Ipak, službenici mogu to prihvatiti ako su sigurni da su njihovi klijenti još uvek mentalno sposobni da sami donesu takve odluke. Ali šta se dešava kad je ocenjeno da klijenti nisu za to sposobni? Problem se još više

---

12 Alex Comfort, *Joy of Sex* (New York: Simon & Schuster, 1972); Alex Comfort, *More Joy* (New York: Crown, 1974).

13 O tome ima sve više literature. Vidi, na primer, F. J. Bardach i J. Goodgold, *Sexuality and Neuromuscular Disease* (New York: Institute of Rehabilitation Medicine and the Muscular Dystrophy Association, 1979); P. A. Csesko, “Sexuality and Multiple Sclerosis”, *Journal of Neuroscience Nursing* 20, br. 6 (1988): 353-355; T. O. Money, T. M. Cole i R. A. Chilgren, *Sexual Options for Paraplegics and Quadraplegics* (Boston: Little, Brown, 1975); C. S. Schuster, “Sex Education of the Visually Impaired Child: The Role of Parents”, *Journal of Visual Impairment and Blindness* 80, br. 4 (1986): 675-680; i “Task Force on Concerns of Physically Disabled Women”, *Toward Intimacy: Family Planning and Sexuality Concerns of Physically Disabled Women* (New York: Human Sciences, 1978). Dobar pregled vidi u Dwight Dixon i Joan Dixon, “Physical Disabilities and Sex”, u *Human Sexuality: An Encyclopedia*, ur. Vern L. Bullough i Bonnie Bullough (New York: Garland, 1994), str. 450-457.

komplikuje kad nesposobnost klijenta podrazumeva i nemogućnost kontrole pražnjenja creva odnosno bešike ili nemogućnost slobodnog kretanja. Kakvu vrstu posebne pomoći osoblje treba da pruži kako bi takva osoba zauzela odgovarajući položaj ili se okrenula na odgovarajuću stranu i da li možda čak treba da joj pomogne prilikom masturbacije? Masturbacijom fantaziji mnogih pojedinaca pomaže ako na raspolaganju imaju materijale, filmove, knjige i slike koji na eksplicitan način govore o seksu. Da li institucije ili službenici treba da distribuiraju pornografiju? Šta se dešava kad neko želi seksualnog partnera a ne može da ga nađe? Treba li unajmiti seksualne surogate?

Nesumnjivo je da upravitelji i negovatelji često zaključuju kako im je najlakše da osobama koje su u njihovoj nadležnosti obezbede malo privatnosti i da Pandorinu kutiju seksualnosti ne treba otvarati više od toga. Oni se ne samo boje moguće reakcije javnosti već i shvataju i da nisu u stanju da se izbore sa seksualnim problemima. Sve to još više komplikuju bolesti koje se prenose seksualnim putem i koje su danas jedan od glavnih zdravstvenih problema uopšte.

SIDA I HIV

Jedna od najopasnijih bolesti današnjice je AIDS ili sida (sindrom stečene imunodeficijencije), koja je osamdesetih godina svom silinom grunula u Sjedinjene Države. Kao što po-

plava knjiga o seksualnim zadovoljstvima i porast interesovanja za rasprave o seksualnim pitanjima pokazuju promenu stava javnosti prema seksualnosti, tako i strepnja i strah od side pokazuju teškoće na koje vlada nailazi u pokušaju da na pozitivan način reši seksualne probleme.¹⁴ Kada su 1981. godine prijavljeni prvi slučajevi side, epidemiolozi iz Centra za kontrolu bolesti u Atlanti odmah su počeli da istražuju njenu prošlost i predviđaju budućost. Zaključili su da su se prvi slučajevi side u Sjedinjenim Državama verovatno pojavili 1977. godine, ali se taj datum neprestano pomera sve više unazad.¹⁵

Početakom 1981. godine prijavljeni su slučajevi side u petnaest država, Kolumbijskom okrugu i dvema stranim zemljama, ali je ukupan broj obolelih bio mali – 158 muškaraca i jedna žena. Mogućno je da nisu odmah preduzeti najozbiljniji koraci jer je ustanovljeno da su mnogi oboleli bili homoseksualci. Ipak, već 1983. godine bilo je jasno da postoji opasnost da se sida proširi izvan kruga homoseksualaca; tada je prijavljeno 3.000 obolelih odraslih osoba u četrdeset dve države, Kolumbijskom okrugu i Portoriku, kao i u dvadeset drugih zemalja.¹⁶

Od 1983. do 1984. godine izvestan broj simptoma je prepoznat kao kompleks simptoma vezanih za sidu (ARC); oni su obuhvatali opštu hroničnu limfadenopatiju (otekle žlezde), jak osećaj umora, gubitak težine, gro-

136

¹⁴ Vidi, na primer, Randy Shilts, *And the Band Played On: Politics, People, and the AIDS Epidemic* (New York: St. Martin's, 1987).

¹⁵ Mogućno je da se prvi smrtni slučaj izazvan sidom desio još 1969. godine u Sent Luisu.

¹⁶ Vidi Eve K. Nichols, *Mobilizing Against AIDS* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989), 12-13.

znicu, hroničnu dijareju, blage abnormalnosti imunog sistema, smanjen nivo krvnih pločica i gljivičnu infekciju usta. Pokazalo da zdravlje nekih pacijenata s tim kompleksom ostaje stabilno neodređeno vreme, a da se kod drugih razvijaju različiti simptomi bolesti koje prate sidu. Retrovirus koji izaziva sidu identifikovan je 1983. godine u Francuskoj gde je nazvan virusom koji uzrokuje limfadenopatiju, a 1984. u Sjedinjenim Američkim Državama gde je dobio ime humani T-limfotropni virus. Konačno, obe zemlje su usvojile naziv humani virus imunodeficijencije (HIV) za koji se zalagao Međunarodni komitet za taksonomiju virusa.¹⁷

Kako su istraživanja utvrdila, pre nego što može da se reprodukuje, virus mora iz RNK da proizvede DNK. Zato se može desiti da miruje neko vreme sve dok ga nešto ne podstakne da se reprodukuje. Pošto proizvodi sopstvene kopije, HIV uništava sposobnost T4 helper limfocita u telu da stimulišu imuni sistem u borbi protiv bolesti. Dijagnoza side se uspostavlja kad se kod ljudi razvije jedna od pratećih infekcija ili bolesti vezanih za AIDS-Kaposijev sarkom, pneumonija izazvana pneumocistom karini ili infekcija izazvana citomegalovirusom – i kad se dobije pozitivan test na sidu. Jedna od zagonetki koja muči naučnike i lekare jeste ta što se, uprkos pozitivnom testu na sidu, kod nekih ljudi ne javljaju i simptomi pratećih infekcija. Postojanje HIV-a utvrđuje se testom krvi poznatim kao ELISA, ali se na osnovu njega ne

može jasno videti i koliki je rizik daljeg prenošenja ili ispoljavanja bolesti. Poznati su slučajevi osoba koje su HIV pozitivne već deset godina, ali nikada nisu dobile sidu.

Osamdesetih godina naglo je porastao broj smrtnih slučajeva izazvanih sidom, naročito među odraslim muškarcima. Do 1985. godine od ukupnog broja smrtnih slučajeva odraslih muškaraca u San Francisku najmanje 15% umrlo je od posledica side, a u Njujorku najmanje 4,4%. Ovog trenutka sida je najveći ubica i mladih muškaraca i mladih žena. Istraživači seksa smatraju da razvoj i širenje side ukazuju na opasnost koja proističe iz činjenice da vlada i fondacije zanemaruju ozbiljna seksualna istraživanja. Na primer, čak i sada kada se zna uzrok bolesti i kad postoje neke mogućnosti lečenja, jedna od glavnih teškoća u borbi protiv te bolesti jeste nedostatak pouzdanih podataka o seksualnim navikama Amerikanaca. Najbolje istraživanje obavio je Kinsi 1947. godine kada je, kao što smo već istakli, koristio nesumnjivo reprezentativan uzorak. Iako je bilo i drugih kvantitativnih istraživanja seksualnih navika, nijedno se nije poklapalo sa skalom Kinsijeve studije. Istraživanje Mortona Hanta, čiji je pokrovitelj bio *Plejboj*,¹⁸ bilo je jedno od boljih, ali kao što su mnoge ankete pokazale, uključujući i dve Galupove,¹⁹ odgovori zavise od načina na koji se postavljaju pitanja. Korisna su i neka usko specijalistički orijentisana istraživanja, na primer anketa o predbračnoj seksualnosti koju

¹⁷ *Science* (1986): 697.

¹⁸ Morton Hunt, *Sexual Behavior in the 1970s* (Chicago: Playboy, 1974).

¹⁹ G. H. Gallup, *The Gallup Opinion Index*, Report No. 153 (Princeton, N.J.: The American Institute of Public Opinion, 1978); i G. H. Gallup, "More Today Than in 1985 Thought That Premarital Sex was Wrong", *The Gallup Report* 263 (1987): 20.

su sproveli Dž. D. Lemejter i P. Makorko-dejl,²⁰ možda upravo zato što se bave specifičnim seksualnim ponašanjem. Isto važi i za studije o bračnim parovima; takva je, recimo, ona koju su napisali P. V. Blumstajn i P. Švarc.²¹

Bilo je nekoliko širih anketa koje su organizovali, na primer, *Redbuk*,²² *Kosmopoliten*,²³ *Sajkolodži tudej*²⁴ i *Plejboj*,²⁵ one su se zasnivale na dobrovoljnim odgovorima čitalaca. Šir Hajt je nezavisno sakupljala podatke od raznovrsnih ispitanika.²⁶ Ta i druga njima slična²⁷ istraživanja mogu se smatrati studijama slučajeva dobrovoljnih ispitanika i kao takva mogu dati vredna saznanja o problemima u toj oblasti, ali njihova vrednost je ograničena uprkos tome što mnoga od njih obuhvataju hiljade učesnika i privlače veliku medijsku pažnju. Uopšteno gledano, ona su reprezentativna samo u odnosu na osobe koje odluče da daju informacije o

svom seksualnom životu (na pitanja o seksu dobrovoljci obično slobodnije odgovaraju nego oni koji nisu dobrovoljci) i analiza takvih informacija obično je pojednostavljena.

Dajmond, poznati istraživač seksa s Havajskog univerziteta, upozorio je moguće korisnike takvih podataka da se moraju rukovoditi trima pravilima u vezi s činjenicama koje oni sadrže. Prvo pravilo je da korisnici tih podataka moraju znati da su "činjenice uvek uslovljene stavovima ili emocijama". To jednostavno znači da se podaci koje sakupi neka fundamentalistička verska grupa mogu temeljno razlikovati od podataka koje je sakupila laička ili manje doktrinarna organizacija. U različitim rukama isti korpus podataka može se iskoristiti kao dokaz za različite stvari, a neki podaci mogu biti izostavljeni ako se proceni da su moralno ili politički neprihvatljivi. Drugo Dajmondovo

138

---

20 J. D. LeMater i P. MacCoquodale, *Pre-marital Sexuality: Attitudes, Relationships, Behavior* (Madison: University of Wisconsin Press, 1979).

21 P. W. Blumenstein i P. Schwartz, *American Couples* (New York: Morrow, 1983). Ima i mnogo bezvrednih studija o specifičnim pitanjima.

22 Carol Tavris i Susan Sadd, *The Redbook Report on Female Sexuality* (New York: Delacorte, 1975).

23 L. Wolfe, *The Cosmo Report: Women and Sex in the 80s* (New York: Bantam, 1982).

24 Robert Athanasiou, Phillip Shaver i Carol Tavris, "Sex", *Psychology Today* 4, br. 2 (1970): 39-52. Vidi i Robert Athanasiou, "A Review of Public Attitudes on Sexual Issues", u *Contemporary Sexual Behavior: Critical Issues in the 1970's*, ur. Joseph Lubin i John Money (Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1973), 361-390.

25 "Playboy Readers' Sex Survey, 1983: Part 1", *Playboy*, januar 1983, str. 108; "Playboy Readers' Sex Survey, 1983: Part 2", *Playboy*, mart 1983, str. 90; "Playboy Readers' Sex Survey, 1983: Part 3", *Playboy*, maj 1983, str. 126; "Playboy Readers' Sex Survey, 1983: Part 4", *Playboy*, jul 1983, str. 130; "Playboy Readers' Sex Survey, 1983: Part 5", *Playboy*, septembar 1983, str. 92.

26 Shere Hite, *The Hite Report: A Nationwide Study on Female Sexuality* (New York: Macmillan, 1976); Shere Hite, *The Hite Report on Male Sexuality* (New York: Knopf, 1981); i Shere Hite, *Woman and Love: A Cultural Revolution in Progress* (New York: Knopf, 1987).

27 Vidi, na primer, Sandra Kahn, *The Kahn Report on Sexual Preferences*, sa Jean Davis (New York: St. Martin's, 1981).

pravilo glasi: iako “istraživači govore o populaciji i trendovima”, oni podatke dobijaju od pojedinaca. Seksualna iskustva istraživača odnosno ispitivača ozbiljno utiču na način na koji će prihvatiti i tumačiti sakupljene podatke. Najvažnije je treće pravilo: “Uvek moramo praviti razliku između onog što jeste i onoga što bi moglo ili trebalo da bude.” Kultura, istorija, pravo i religija poseduju inerciju koja odoleva promenama i, ukoliko nema široko rasprostranjenih dokaza o promenama, korisnici treba da budu skeptični prema izveštajima u kojima se govori o bilo kakvim dramatičnim prekidima s tradicijom.²⁸

Deo teškoće leži u tome što su istraživanja naučno valjanog uzorka veoma skupa. Posle Kinsija, jedinim velikim istraživanjem koje je imalo podršku jedne vladine agencije rukovodio je, začudo, sam Kinsijev institut. Krajem šezdesetih godina direktor Nacionalnog instituta za mentalno zdravlje (NIMZ) Stenli Jols osnovao je Odeljenje za homoseksualnost kome je predsedavala Hukerova (vidi IX poglavlje). Od njih je naručeno nekoliko istraživanja; među njima je bilo i jedno koje se obavljalo na nacionalnom nivou, ali se nije toliko bavilo seksualnim iskustvom koliko moralnim sudovima ispitivanja o različitim seksualnim aktivnostima.

Istraživanje je odmah zapalo u velike teškoće. Iako su pitanja bila brižljivo formulisana, a ispitivači prošli kroz posebnu obuku, deo upitnika koji se odnosio na seksualna

iskustva ispitanika bio je prepušten njima samima i nije bilo provere validnosti odgovora. Istraživanje je, na osnovu ugovora, zapravo obavljao Nacionalni centar za ispitivanje javnog mnjenja (NCIJM) Univerziteta u Čikagu. Pokazalo se da je skuplje nego što je bilo predviđeno i kada je NIMZ iscrpeo svoja sredstva, nastali su nesporazumi oko isplate NCIJM-u. Štaviše, i među istraživačima priključenim samom Kinsijevom institutu desila su se ozbiljna interna neslaganja.

Osnovni rezultat istraživanja pokazao je da se šezdesetih godina moralni stavovi Amerikanaca prema seksu nisu promenili; to je bio važan kontrauradac upućen onima koji su tvrdili da su se moralni stavovi u celini promenili. Problem je, međutim, u tome što se moralni stavovi ne poklapaju nužno s praksom. Istraživanje je, u stvari, zanemarilo razliku između onoga što jeste i onoga što bi trebalo da bude. Štaviše, promene su se najviše dešavale među srednjoškolicima, studentima i mladim ljudima koji uglavnom nisu bili obuhvaćeni studijom. A pošto su upravo stavovi tih ljudi određivali ponašanje velikih delova stanovništva i postajali sve uticajniji, izvedeni su pogrešni zaključci. Problem je još više iskomplikovala unutrašnja nesloga zbog koje istraživanje nije objavljeno sve do 1989. godine, a tada već gotovo da nije imalo drugu vrednost osim istorijske.²⁹

Kad se Jols povukao iz NIMZ-a, odeljenje koje se bavilo studijama seksa je zatvo-

²⁸ Milton Diamond, *Sex Watching: Looking into the World of Sexual Behaviour* (London: Prion, 1992), 19-20.

²⁹ Albert D. Klassen, Colin J. Williams i Eugene E. Levitt, *Sex and Morality in the U.S.*, ur. Hubert J. O’Gorman (Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1989).

reno i vlada Sjedinjenih Država je opet pokušala da ignoriše seksualnost. Videvši da se publikacije o seksualnosti često dobro prodaju, preduzimljivi izdavači su veliki broj knjiga objavljivali pod etiketom seksualnih istraživanja. Rezultat je često bila prava zbrka ne samo nenaučnih već i naivnih anketa; takav je recimo bio takozvani Džanusov izveštaj koji je gotovo sasvim zanemario istraživačku metodologiju razvijanu u proteklih trideset godina.³⁰

Epidemija side je ipak naterala vladu Sjedinjenih Američkih Država da ponovo obrati pažnju na seksualna pitanja. Svestan činjenice da se sve veći broj dece rađa s HIV-om, Nacionalni institut za dečje zdravlje i ljudski razvoj bio je pokrovitelj istraživanja o seksualnom ponašanju muškaraca između dvadeset i trideset devet godina; istraživanje je obavio Batelov memorijalni institut i ono se posebno koncentrisalo na korišćenje profilaktičkih sredstava. Istraživači su ustanovili da muškarci u proseku imaju seksualne kontakte jedanput nedeljno, da je svaki u proseku imao 7,3 seksualna partnera, da je veći broj belca nego crnaca aktivno ili pasivno iskusio oralni seks, da je veći broj belaca nego crnaca iskusio analni seks i da

crnci češće nego belci koriste kondome (uglavnom u kontraceptivne svrhe).

Studija je takođe utvrdila da muškarci koji često menjaju partnere, biseksualci i homoseksualci češće koriste kondome nego što to čine ožeenjeni muškarci kad imaju odnos sa svojom ženom. Najkontroverzniji podatak je govorio o tome da je relativno mali broj muškaraca imao seksualne kontakte s pripadnicima istog pola – 2,3% u proteklih pet godina; na dobijen broj je verovatno uticao način na koji je anketa sprovedena.³¹ Gotovo odmah zatim obavljena anketa Luisa Harisa, koja je obuhvatala 739 muškaraca, opovrgla je taj rezultat; po toj anketi, u proteklih pet godina 4,4% ispitanih muškaraca imalo je seksualni kontakt s drugim muškarcem. Ipak, rezultati Batelovog instituta nisu mnogo odudarali od rezultata britanskih i francuskih istraživanja koja su pokazala da je, na nivou njihovog nacionalnog uzorka, u proteklih pet godina 1,4% muškaraca imalo seksualne odnose s pripadnicima istog pola.³²

Konačno priznavši da je potrebno sakupiti što veći broj podataka, početkom devedesetih godina različite vladine agencije su počele da prave planove za istraživanje na naci-

140

³⁰ Samuel S. Janus i Cynthia L. Janus, *The Janus Report on Sexual Behavior* (New York: Wiley, 1993).

³¹ Za razliku od većine anketa o seksu, ova je objavljena u stručnom časopisu *Family Planning Perspectives* koji izdaje Institut Alana Gutmahera. Opšti pregled vidi u John O. G. Billy, Koray Tanfer, William R. Grady i Daniel H. Lepinger, "The Sexual Behavior of Men in the United States", *Family Planning Perspectives* 25 (mart-april 1993): 52-60. Istim pitanjem bavi se i nekoliko drugih članaka zasnovanih na podacima dobijenim u anketi, na primer Tanfer, Grady, Kelpinger i Billy, "Condom Use Among U. S. Men, 1991", 61-66; Grady, Kelpinger, Billy i Tanfer, "Condom Characteristics: The Perceptions and Preferences of Men in the United States", 67-73; Kelpinger, Billy, Tanfer i Grady, "Perceptions of AIDS Risk and Severity and Their Association with Risk Related Behavior Among U.S. Men", 74-82.

³² Vidi Traci Watson, "Sex Surveys Come Out of the Closet", *Science* 260 (30. april 1993): 615-616.

onalnom nivou. Utvrđen je preliminarni uzorak i vlada je potpisala ugovor s Nacionalnim centrom za ispitivanje javnog mnjenja Univerziteta u Čikagu koji je trebalo da obavi istraživanja. Projekat je dobio daleko veći publicitet od onog koji je imalo istraživanje Batelovog instituta i možda je to bio razlog što su ubrzo iskrslili nesporazumi i što je, i pre nego što se radu ozbiljno pristupilo, senator Džesi Helms zatražio da se finansiranje prekine. Sve to ukazuje na političke konotacije koje su još uvek svojstvene istraživanju seksa.

Rukovodilac istraživanja Edvard Lomen (koji je sada prorektor na Univerzitetu u Čikagu) posvetio se prikupljanju sredstava kako bi se istraživanje ipak nastavilo. Uspeo je da od privatnih fondacija sakupi 1,7 miliona dolara. Studija se upravo priprema za štampu, a rezultati bi trebalo da prikažu seksualnu praksu Amerikanaca s kraja dvadesetog veka. U Britaniji se premijerka Margaret Tačer takođe usprotivila finansiranju sličnih istraživanja seksualnih navika, ali je Velkamova fondacija obezbedila novac. Jedino je u Francuskoj sama vlada bila u stanju da do kraja podrži istraživanja. Sve u svemu, uprkos mnogobrojnim raspravama o seksualnosti i značaju istraživanja seksa, vladine organizacije se plaše neprijatne reakcije javnosti i još uvek su primorane da u toj oblasti preduzimaju brižljivo proračunate i oprezne korake.

Bez sumnje, takva neodlučnost vlade navela je mnoge grupe za borbu protiv side da se organizuju kao grupe za politički pritisak. Ako ništa drugo, sida je dala svoj doprinos istraživanju seksa jer je pokazala koliko je ono važno. Da bi se sproveda bilo koja vrsta dugoročnog epidemiološkog planiranja, neophodno je

znati ne samo koliki je procenat stanovništva homoseksualno, bidseksualno i heteroseksualno orijentisan već i koliko različitih partnera ljudi promene u životu ili tokom jedne godine. To se mora meriti prema starosnom dobu, što znači da je važno utvrditi uzrast u kojem počinje seksualna aktivnost, broj seksualnih činova i godine partnera. Pošto obrazovni nivo, pripadnost određenim društvenim klasama i ekonomskim slojevima, sistemi verovanja i druge mnogobrojne varijable utiču na obrasce seksualnog ponašanja, nije dovoljno utvrditi samo broj seksualnih činova, odnosno ankete moraju nužno biti daleko obuhvatnije.

Preliminarni podaci do kojih je došao Univerzitet u Čikagu ispitujući svoj uzorak pokazuju da je oko 4,5% stanovništva bar jednom u životu imalo seksualni kontakt sa osobom istog pola, ali pitanje je da li se jedan takav kontakt može smatrati dokazom da je osoba homoseksualno aktivna celog života, a podaci o tome još nisu objavljeni. I homoseksualci i heteroseksualci su u proseku imali šest do sedam seksualnih partnera, ali ti podaci nemaju nikakvog smisla jer ispitanici nisu razvrstavani po starosnom dobu.

Nije samo vlada sporo reagovala na problem side već su sporo reagovali i neke profesionalne organizacije. AUSPS je, na primer, pre svega preporučivao apstinenciju. DNIS je bio mnogo aktivniji i neki njegovi članovi su se odmah uključili u istraživanja side. Homoseksualci i lezbejke u DNIS-u aktivno su se zalagali za promene u seksualnoj praksi homoseksualaca: smanjenje broja partnera, upotrebu kondoma i izbegavanje potencijalno opasnih postupaka kao što je, na primer, jebanje

pesnicom (guranje pesnice u partnerov anus). Sa svoje strane, SIECUS je takođe naglašavao neophodnost da se javnost upozna s opasnostima koje prete od side, kao i nužnost podučavanja tinejdžera i dece mlađe od trinaest godina.

Obrazovne kampanje koje su se zalagale za siguran seks pokazale su se mnogo uspešnijim, naročito među homoseksualcima, nego kampanje koje su preporučivale apstinenciju. Pored masovnog istraživanja, jedan od načina merenja uspešnosti kampanje jeste ispitivanje drugih bolesti koje se prenose seksualnim putem; period koji se ispituje treba da se poklapa s periodom vođenja kampanje. Recimo, činjenica da se od trenutka kad je počelo propagiranje sigurnijeg seksa smanjio broj slučajeva gonoreje među muškarcima potvrđuje da su homoseksualci prihvatili preporuke te kampanje. F. N. Džadson ističe da je 1983. godine među homoseksualcima zabeležen manji broj obolelih od gonoreje, dok kod heteroseksualno orijentisanih muškaraca i žena nije bilo nikakve promene, što pokazuje da su gej muškarci gotovo odmah reagovali na kampanju³³.

DRUGE BOLESTI KOJE SE PRENOSE SEKSUALNIM PUTEVIMA

Sida je samo jedna od bolesti koje se prenose seksualnim putem, a neke od njih su epidemične. Posebno opasnom smatra se hlamidija koja je danas jedna od najčešćih pojava na koledžima; ona je svakako i bolest s kojom se klinike za planiranje porodice najviše susreću jer je jedna

od njenih mogućnih posledica neplodnost. Lako se otkriva i leči ako oboleli dolazi na tretman, ali glavni problem, kao i kod drugih bolesti koje se prenose seksualnim putem, jeste nedostatak preventivnih programa. Koliko ja znam, nijedna vladina agencija nije pokrenula dugoročan projekat čiji bi cilj bio pronalaženje vakcine za bilo koju od tih bolesti; sida je jedini izuzetak. Vladine agencije se ponašaju kao da živimo u devetnaestom veku kad nije bilo dozvoljeno ni govoriti o seksu.

Jedan od razloga za taj nemar prema seksualnim problemima možda leži u zadovoljstvu proisteklom iz činjenice da je sredinom dvadesetog veka, zahvaljujući antibioticima i sulfonamidima, porasla stopa izlečenja, mada to ne može u potpunosti objasniti oklevanje da se naprave vakcine. Kao što smo ranije istakli, penicilin se pokazao uspešnim u lečenju sifilisa, a i sulfonamidi i penicilin su uspešno lečili gonoreju. Do 1957. godine ti novi čudesni lekovi smanjili su broj primarnih i sekundarnih slučajeva sifilisa (3,9 na 100.000) i gonoreje (127,4 na 100.000). Posledice primarnog sifilisa su gotovo nestale ili su sasvim ublažene, a u državnim bolnicama za mentalne bolesti drastično je opao broj hospitalizovanih zbog tercijarnog sifilisa.³⁴

Taj trend nije dugo trajao jer su se razvili drugi otporni oblici sifilisa i nakon 1980. godine broj obolelih je počeo da raste. Od 1960. počeo je da raste i broj obolelih od gonoreje, a raširile su se i bolesti koje su smatrane relativno

142

33 F. N. Judson, "Fear of Aids and Gonorrhoea Rates in Homosexual Men", *Lancet* 2 (1983): 159-160.

34 Bonnie Bullough i George Rosen, *Preventive Medicine in the United States 1900-1990* (Canton, Mass: Science History, 1992).

zanemarljivim, kao što su herpes i polne bradavice. Iako 1940. godine, recimo, nije zabeležen nijedan slučaj hlamidije, ona je osamdesetih dostigla razmere epidemije. Poznato je da polne bradavice izazivaju rak grlića materice. To znači da se u poslednjih dvadeset godina drastično smanjila mogućnost da žene koje vode aktivan seksualni život ostanu zdrave; one su u većoj opasnosti čak i od muškaraca (ako se izuzme sida), pa ipak vlada nije učinila gotovo ništa kako bi se organizovale obrazovne kampanje koje bi ih upoznale s merama prevencije. Protiv nekih bolesti mogle bi se koristiti vakcine, ali je malo novca odvajano za pronalazjenje takvih vakcina. Takođe se mnogo toga može postići masovnim propagiranjem preventivnih mera u javnosti, ali vlada nerado finansira takve pokušaje. Rezultat je katastrofalan, a zdravlje naroda strahovito ugroženo. Tako, uprkos novim saznanjima na polju seksualnosti i očiglednom zanimanju javnosti za seks, uspešna akcija u borbi sa seksualnim problemima podređena je svim vrstama političkih pritisaka koji su toliko jaki da je birokratama i političarima lakše da ne preduzimaju ništa nego da budu umešani u eventualne sporove.

Teškoća je nesumnjivo u tome što se istraživanje bolesti koje se prenose seksualnim putem tretira na isti način kao i istraživanje seksa koje nikada, osim u periodu kada ga je sponzorizala Rokfelerova fondacija i za vreme kratke Jolsove nadležnosti, nije finansirano na odgovarajući način. Ipak, pojava side naterala je neke ljude ljude da počnu i drukčije da razmišljaju. Tačno je da su finansirane oblasti istraživanja koje se tiču takozvanih socijalnih bolesti vezanih za homoseksualnost i lezbejstvo – na primer, veza između lezbejstva i alkoholizma;

homoseksualnosti i korišćenja socijalne pomoći; a osamdesetih godina finansirani su gotovo svi projekti koji su se ticali sistema krivičnog prava, uključujući i pojavu zlostavljanja dece – ali glavni problemi se još uvek zanemaruju.

Istina, bilo je seksologa koji su za istraživanja dobijali novac od nekih specijalistički orijentisanih agencija. Na primer, Monijeva istraživanja su uglavnom bila finansirana jer ih je on povezivao s drugim projektima za koje su agencije bile zainteresovane. Međutim, nedostak sredstava i takva finansijska zavisnost obeshrabrivali su timski istraživački rad na polju ljudske seksualnosti – iako je timsko izučavanje inače standardan metod u naučnoistraživačkom radu. Seksologija je zato prepuštena pojedincima koji su već uspostavili dobre pozicije, koji mogu doći do novca za druge projekte i onda od toga krišom odvojiti malo i za istraživanje seksa, koji imaju pristup privatnim fondacijama ili su u stanju da sami finansiraju svoja istraživanja. Čovek koji je voljan da se sa svim tim problemima suoči mora biti visoko motivisan. Takav stav institucija svakako je sprečio formiranje istraživačkih projekata na postdiplomskom nivou, što je inače uobičajeno u većini drugih akademskih disciplina.

Poslužiću se jednim primerom iz svog ličnog života. Krajem 1966. godine NIMZ-om je upravljao Jols i pozvan sam da prijavim svoj projekat o homoseksualnosti koji bi oni finansirali. Nisam to mogao jer sam bio u inostranstvu, a imao sam i obezbeđena sredstva za jedno drugo istraživanje koje je trebalo da započnem po povratku u Sjedinjene Američke Države. Rečeno mi je, međutim, da se prijavim kad god budem mogao jer se oseća velika potreba za mojom vrstom struč-

nosti. Kada sam se 1969. godine konačno obratio NIMZ-u, nije više bilo sredstava. Nekoliko godina kasnije agencija je ipak objavila rezultate istraživanja o homoseksualnosti, ali oni su bili veoma oskudni. Srećom, Eriksonova obrazovna fondacija, čiji je osnivač bio Rid Erikson, izašla mi je u susret i dopustila mi da sledećih šest godina nastavim svoje istraživanje. Erikson je pružio finansijsku pomoć i Moniju i nekim drugim istraživačima. Fondacija je, međutim, bila mala, a zahtevi za sredstva mnogobrojni. Sredinom sedamdesetih godina Erikson je počeo da preusmerava sredstva, ali oni kojima su sredstva već bila odobrena mogli su da završe započeti rad. Od tada nijedna druga privatna fondacija nije finansirala seksološke projekte. Izvesno vreme bilo je moguće dobiti novac od Nacionalne zadužbine za humanistiku pod uslovom da pitanja kojima se projekti bave nisu previše sporna. Poslednjih godina Reganovog mandata i za vreme Bušove administracije veliki deo tih fondova je ukinut.

Situacija nije potpuno beznačajna, što pokazuje činjenica da je Univerzitet u Čikagu uspeo da dobije sredstva za svoj projekat o seksu, ali nijedna fondacija niti vladina agencija još uvek nemaju seksologiju na spisku discipline koje žele da finansiraju. Ipak, ponekad je moguće formulisati projekat tako da se podvede pod rubiku feminizma, ženskih studija ili ispitivanja krivičnog zakonodavstva; sva istraživanja koja se bave tim oblastima lakše dolaze do finansijskih sredstava.

SEKSOLOGIJA I NAUKA

U ovoj raspravi istakao sam teškoće s kojima se istraživanje seksa suočava. Uprkos tome, preduzimaju se ozbiljni poduhvati na tom planu.

Pitanje je da li se istraživanje seksa može nazvati naukom. Odgovor je potvrđan, ali ga je potrebno dopuniti nekim objašnjenjima. Ljudi obično zamišljaju naučnika kao nepristrasnog posmatrača, nekog ko oprezno eksperimentiše, neprestano proveravajući podatke, a zatim pedantno objavljuje svoje zaključke u naučnom časopisu. To je idealna predstava, i ponekad se stvari zaista tako odvijaju. Ali ta predstava prenebregava činjenicu da je naučnik odnosno istraživač stvorenje od krvi i mesa i da je čovek kao društveno biće jedinka koja izuzetno teško može da prevaziđe sopstvena ubeđenja i da deluje sa stanovišta nepristrasnog posmatrača. To je posebno važno za rani period istorije istraživanja seksa jer su istraživači morali da se sukobe s idejom da je seksualna aktivnost sama po sebi grešna i da je, stoga, istraživanje te aktivnosti takođe grešno.

Možda je upravo to razlog što su istraživači seksa kakav je, na primer, bio Tiso težili da naučno potkrepe tvrdnju da je neobuzdan seks opasan iako su naučnici sedamnaestog i osamnaestog veka kritikovali religijski model seksualnog života. Hrišćanska crkva je učila da je seks opasan i mada su istraživači kao što je Tiso verovali da seks posmatraju iz naučne perspektive, svoje temeljne hrišćanske pretpostavke naprosto nisu preispitali.

Kombinacija seksa, religijskih vrednosti i naučne opservacije, koju je Tiso koristio kako bi opravdao *status quo*, navela je neke ljude da tvrde kako je sama nauka bila samo sredstvo establišmenta pomoću kojeg je kontrolisao ljudsko ponašanje. Sigurno ima nečeg tačnog u tim tvrdnjama, ali one u velikoj meri odražavaju shvatanje nauke koje je bilo karakte-

ristično za devetnaesti vek. To stanovište najbolje ilustruje francuski filozof Ogist Kont (1798-1857), osnivač sociologije, koji je najavio da će nauka zameniti teološko i metafizičko znanje i, uz to, omogućiti da saznamo kako se može izgraditi daleko bolje društvo.

Postmodernisi su se žestoko obrusili na takvo stanovište. Jedan od glavnih kritičara u oblasti seksa bio je francuski filozof i istoričar Fuko (vidi IX poglavlje). Fuko je tvrdio da

su se u osamnaestom veku razvila administrativna tela čija je namena bila da upravljaju životnim aktivnostima ili, da upotrebimo njegov izraz, država je počela sve više da kontroliše *biološku moć*. Po Fukou, kontrola nad seksualnošću omogućavala je kontrolu nad ljudima i njihovo podvrgavanje pravilima, bila je “sredstvo koje je obezbeđivalo pristup životu tela i životu vrste”.³⁵ Iako Fuko i njegovi sledbenici zanemaruju činjenicu da je i mnogo pre osamnaestog

35 Michel Foucault, *The History of Sexuality*, prev. R. Hurley (London: Allen Lane, 1979), 1: 146. Vidi i Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, prev. Alan Sheridan (London: Allen Lane, 1977); i Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Others Writings*, 1972-1977 (New York: Pantheon, 1981). Kao postmodernista, Fuko dovodi u sumnju tvrdnju da je svet objektivna stvarnost, pa prema tome i tvrdnju da postoji objektivna istina; otuda diskurs postaje artefakt znanja zajednice. Ipak, ako se ne shvate doslovno, njegove ideje nude osnovni uvid u promene koje se odvijaju. Ja se ne slažem s Fukoovim objašnjenjem promena. Rasprave o njegovim idejama, uključujući i one o seksualnosti, vidi u Mark Cousins i Athar Hussain, *Michel Foucault*, ur. Anthony Gliddens (New York: St. Martin's, 1983); Hubert L. Dreyfus i Paul Rabinoe, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, II izd. (Chicago: University of Chicago Press, 1983); Pamela Major-Poetzl, *Michel Foucault's Archeology of Western Culture: Toward a New Science of History* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983); Jeffrey B. Minson, *Genealogies of Morals: Nietzsche, Foucault, Donzelot, and the Eccentricity of Ethics* (New York: St. Martin's, 1985); i Mark Poster, *Foucault, Marxism and History: Mode of Production Versus Mode of Information* (New York: Blackwell, 1984). Među raspravama o Fukou i seksualnosti posebno su važne Jeffrey Weeks, *Sex, Politics, and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800* (London: Longman, 1981); i Jeffery Weeks, *Sexuality and Its Discontents: Meaning, Myths, and Modern Sexualities* (New York: Routledge & Kegan Paul, 1985). Fukoove ideje o seksu naročito podržavaju feministički orijentisani istraživači. Vidi G. Rubin, “Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality”, u *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, ur. Carole Vane (New York: Routledge & Kegan Paul, 1984), 167-319. Feministički nastrojani teoretičari tvrde da je Fuko ponudio ideje na osnovu kojih se može objasniti zašto su žene tlačene i kako su postale rodni i seksualni objekti. Carol A. Polis, “The Apparatus of Sexuality: Reflections on Foucault's Contributions to the Study of Sex in History”, *Journal of Sex Research* 23 (1987): 401-407; Ellen Ross i Rayna Rapp, “Sex and Society: A Research Note from Social History and Anthropology”, *Comparative Studies in Social History* 23 (1981): 51-72; Ann Snitow, C. Stansell i S. Thompson, ur., *Power of Desire: The Politics of Sexuality* (New York: Monthly Review, 1983); i Bryan S. Turner, *The Body and Society: Explorations in Social Theory* (New York: Blackwell, 1983). Primere za crkvenu kontrolu seksualnosti vidi u James A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe* (Chicago: University of Chicago Press, 1987); i Vern L. Bullough i James Brundage, ur., *Sexual Practices and the Medieval Church* (New York: Prometheus, 1982).

veka vlast bila agens seksualne regulacije, tačno je da je, sa slabljenjem uticaja crkve, njena uloga postajala sve dominantnija. To ne znači da se prilikom donošenja odluka vlast oslanjala na nauku, već samo da je iz naučnih podataka birala ono što joj je moglo koristiti. Ona je tako postupala da bi dobila osnovu za intervenciju, naročito u onim domenima ljudskog života koje je crkva ranije smatrala grešnim.³⁶ Sigurni u to da su selektivnom upotrebom nauke dobili nov oblik istine, proverljiviji od verske doktrine, državni zvaničnici su to odmah iskoristili kako bi proširili svoju kontrolu, postavši tako i sami zatočenici nepreispitanih pretpostavki sopstvenog vremena.

Podaci se međutim ne moraju tu mačiti na postmodernistički način; naime, sa stanovišta posmatrača, sve može biti relativno. Pretpostavke zaista igraju važnu ulogu u nauci, ali nemoguće je imati naučni "pogled ni odakle". Reći da na nečiju perspektivu ne utiču nikakve pretpostavke i da je to jedino ispravan pogled na svet znači izigravati Boga ili izvoditi ono što je Dona Haravej nazvala "božjim trikom"; nijedan naučnik ne bi trebalo to da radi.³⁷ Štaviše, nauka tako ne funkcioniše. U nauci je važno da se pretpostavke ili teorije menjaju u skladu s podacima, iako takve promene nisu luke. Uopšteno uzev, naučnici su skloni tome da se drže starih pretpostavki, da nove podatke podešavaju prema tim pretpostavkama sve dok se one toliko ne promene i ne postanu toliko

komplikovane da je nužno dati novo, uverljivije objašnjenje. Otuda nauka nije krenula punom snagom u napad na crkvene pretpostavke o opasnostima koje nosi seksualnost, već ih je prihvatila ne preisptujući ih jer nije imala razloga da im se suprotstavi.

Iako nema veze sa seksologijom, ukazaću na jedan klasičan primer oslanjanja na stare pretpostavke koji lepo pokazuje koliko je teško uneti promene; reč je o preokretu kojim se s teorije geocentrizma prešlo na teoriju heliocentrizma. Dugotrajna prevlast geocentrične teorije upravo pokazuje da pretpostavke često snažno utiču na nas i da je važno da ih prepoznamo. Iako su se Grci nakratko zabavljali idejom da bi sunce moglo stvarno biti centar svemira, geocentrična teorija, koju je prihvatio Aristotel, dominirala je zapadnjačkom misli. Prevlast geocentrizma nije se zasnivala na posmatranju jer ono nije bilo dovoljno precizno da bi se mogla dokazati veća validnost jednog stanovišta u odnosu na drugo; ta prevlast se zasnivala upravo na pretpostavkama i objašnjenjima koji su se vezivali za geocentrizam. Kad se strela odapne u vazduh, ona pada na zemlju jer je zemlja, kao materijalna stvar, centar u koji svaka materijalna stvar teži da se vrati. Vatra se diže u vazduh jer teži ka sferi vatre, koja je iznad sfere zemlje, vode i vazduha. Svako dešavanje se, naizgled, može podvući pod takvu teoriju.

U trinaestom veku sv. Toma Akvinski otišao je dalje od Aristotela, povezavši

36 Vern L. Bullough, *Sexual Variance in Society and History* (Chicago: University of Chicago Press, 1976), 461-503.

37 Donna Haraway, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies* 14 (1988): 575-599.

geocentričnu teoriju s hrišćanskom teologijom i učinivši je kamenom temeljcem hrišćanske vere. U njegovo vreme razvoj fizike, rezultati astronomskih posmatranja i druge vrste podataka još više su iskomplikovali geocentričnu teoriju; svemir nije više bio tako jednostavan kao što ga je Aristotel zamišljao. U šesnaestom veku, zainteresovan otkrićem da su se Grci neko vreme poigravali idejom o heliocentrizmu, Kopernik je razmišljao o tome kako su mogli doći na tu ideju i 1543. godine posthumno je objavljen njegov traktat o takvoj mogućnosti. Nova teorija je koristila veliki broj istih podataka kao i geocentrična teorija i, mada su je naučnici tog vremena odbacili, ona se sve više širila. Međutim, sve veći broj rezultata posmatranja i eksperimenata naterao je naučnike na pretpostavku o postojanju složenih sfera i kontrاسfera kretanja, i geocentrična teorija je postajala sve komplikovanija.

Ipak, da bi se geocentrizam odbacio, bio je potreban nov instrument posmatranja, teleskop, koji će pokazati da se mnoge pojave u svemiru – na primer postojanje Jupiterovih meseca i Venerinih faza – ne mogu objasniti na taj način. Galilej je prvi došao do takvih opažanja i na osnovu njih je izjavio da se Zemlja okreće oko Sunca, a ne Sunce oko Zemlje. Inkvizicija ga je prisilila da se odrekne svoje teorije. Međutim, nova otkrića sve više su podržavala heliocentrizam, i kada je Isak Njutn objavio svoju teoriju o zemljinoj teži kojom je na nov način

objasnio zašto predmeti padaju na zemlju, heliocentrična teorija je konačno prihvaćena.

Pošto je Vatikan kanonizovao Tomu Akvinskog i zasnovao teologiju na geocentričnoj teoriji, katolici koji su prihvatili novu teoriju imali su problema sa crkvom sve do pred kraj dvadesetog veka. Naravno, konačno se pokazalo da je Sunce deo Mlečnog puta i da, iako je središte našeg solarnog sistema, nije posebno važna zvezda u okviru celog svemira.³⁸

Istoričar i filozof nauke Tomas Kun kaže da, iako su naučna otkrića postajala sve pouzdanija, saznanja su se povremeno menjala, što je nužno zahtevalo uspostavljanje novih paradigmi. Te promene nastaju kada podaci, bez obzira na to kako se tumače u okviru postojeće paradigme ili u nju sabijaju, nisu više u stanju da objasne razne anomalije; neizbežna posledica takvog stanja je novo istraživanje ili promena paradigme i stvaranje nove teorije³⁹. Nova teorija, međutim, ne odbacuje stare podatke koji su empirijski dokazani, već ih koristi kao svoje dokaze. Upravo ta težnja nauke da do kraja prati putokaze koje joj daju podaci odlučujuća je za njen razvoj. Iako je takvo stanovište nauke poslužilo mnogim postmodernistima kao razlog za poricanje mogućnosti da se dođe do naučnih istina i tvrdnju da je sve relativno u tom smislu što zavisi od pravca iz kojeg se pristupa podacima, Kun nije tako shvatao nauku, a ni ja je tako ne shvatam.

38 O tome vidi u Vern L. Bullough, *The Scientific Revolution* (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1970).

39 Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1962).

Ipak, kao što je pedesetih i šezdesetih godina istakao Karl Popper, nije moguće konačno proveriti pojave na osnovu čulnog iskustva. To ga je navelo na ideju o nauci kao ranjivom znanju – znanju koje nije apsolutno pouzdano. Nauka se stoga mora zasnivati na principu opovrgljivosti, a ne tvrđenja. To znači da naučnici moraju svaku pretpostavku podržati najstrožim empirijskim proverama u nadi da će one, ukoliko je teorija pogrešna, to i otkriti. Tako proverenih teorija se treba držati sve dok se ne pojavi neka suprotna hipoteza, takođe ozbiljno testirana, koja dokazuje da postoji ponovljiva greška⁴⁰.

Ukratko, nauka je metod verifikacije, najbolji koji zapravo imamo, ali ne možemo biti apsolutno sigurni da ono u šta danas verujemo neće sutra biti opovrgnuto. Umesto stopostotne pouzdanosti, nauka nam pruža način da steknemo takozvano “objektivno znanje” jer ono nije tvorevina pojedinca, već zajednice naučnika koji međusobno raspravljaju. Rezultati sakupljanja podataka i posmatranja objavljuju se časopisima i o njima sude stručni ljudi, što znači da su u nauci objektivna ona shvatanja koja naučna zajednica u nekom trenutku prihvata; ali ta shvatanja se mogu menjati na osnovu novih podataka i pretpostavki.

Ovde je reč o idejama istoričara nauke koji su delovali u drugoj polovini dvadesetog veka. To nisu bile i ideje onih koji su u devetnaestom stoleću ili početkom dvadesetog veka pisali o seksualnosti. Jedna od teškoća je u tome što su čak i najbolji među prvim istraživa-

čima seksa verovali da su njihova posmatranja lišena vrednosnih sudova i nepristrasna, da su njihova stanovišta obejktivna, i rado su pristajali na to da se politički stavovi oslanjaju na njihova otkrića. Problem je dalje komplikovala činjenica što se u devetnaestom veku takvim istraživanjem seksa nisu bavili nepristrasni naučnici, već oni koji su bili više zainteresovani za održavanje *statusa quo* ili oni koji su sebe smatrali reformatorima. U oba slučaja rado su ustanovljavali nove teorije kako bi podržali svoje stavove i doveli ih u sklad s Kontovim shvatanjem nauke.

Ako taj period posmatramo iz današnje perspektive, jasno nam je da su postmodernisti u pravu kad ističu da su mnogi istraživači seksa stvarali nove teorijske osnove ili, sociološkim jezikom rečeno, socijalne konstrukcije želeći da pokažu kakvo društvo treba da bude i polazeći od uverenja da je nauka dokazala njihovo stanovište. Neki od tih sistema pokazali su se isto toliko dogmatskim koliko i sistemi njihovih prethodnika teologa. Oni su, međutim, posmatrali podatke kroz prizmu prošlosti, odbijajući da ih obasjaju novom svetlošću.

Razvoj seksološke nauke predočio je kulturi Zapada jedinstvene probleme u vezi s ograničenjima koja društvo treba da postavi u odnosu na seksualno ponašanje. Seksologija je dovela u pitanje tradicionalne zapadnjačke pretpostavke – jedna od njih je, na primer, pretpostavka da je seksualna aktivnost glavni uzrok bolesti ili kriminalnih aktivnosti. Takođe je u tolikoj meri dovela u sumnju ideju da je

---

40 Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (London: Hutchinson, 1959); i Karl Popper, *Conjectures and Refutations* (London: Routledge & Kegan Paul, 1963).

seks grešan da su teolozi počeli da preispituju tradicionalne religijske pretpostavke. Glavni tok postojeće religijske misli prihvata seks kao prirodnu komponentu ljudskosti, što je već samo po sebi revolucionaran čin.

SEKSOLOGIJA I PRAVO

Iako se mnogi američki zakoni još uvek temelje na pretpostavkama koje su istraživači seksa doveli u pitanje, sâmo pravo se menja. Posmatrano iz perspektive istoričara, zvanični stavovi su se radikalno promenili i, kao što je ranije istaknuto, ne samo što se priznaje da seks pruža zadovoljstvo već se priznaje i da je seksualno zadovoljstvo nezavisno od biološke reprodukcije i da može imati mnogobrojne oblike. Pošto su te nove ideje uklopljene u staru paradigmu, mnogi ljudi o svemu tome imaju protivrečena mišljenja i pokušavaju da nekako zadrže stare ideje i istovremeno prihvate nove. Crkve i sinagoge imaju pune ruke posla kako bi iznova procenile kakve stavove treba da zauzmu a da pri tom sačuvaju svoju versku tradiciju. Drugi opet tvrde da to nije tema o kojoj treba raspravljati, mada su se, uprkos samima sebi, i najkonzervativnije crkve u tom pogledu promenile, ili su se promenili bar njihovi pripadnici. Naravno, samo manjina još uvek veruje u ono što je propovedao devetnaesti vek – da je masturbacija opasna, a menstruacija nervna reakcija. Međutim, nije toliko važno šta nova otkrića pokazuju, već kako ih oni koji su na vlasti tumače jer je seks ostao političko pitanje. Da su zastarela verovanja još uvek na snazi, svedoči i borba koja se vodi u vezi s pitanjem da li treba dopustiti homoseksualcima pristup u američku vojsku. Iako se konzervativci, koji zaziru od homoseksualnosti, proti-

ve njihovom prijemu jer misle da bi se time priznalo da je reč samo o jednoj vrsti seksualne privlačnosti i da bi to značilo propagiranje homoseksualnosti, isključivanjem homoseksualaca iz vojne službe (a to su Sjedinjene Američke Države pokušale za vreme rata u Vijetnamu) oni zapravo kao svoju zvaničnu politiku proglašavaju stav da samo heteroseksualci treba da ginu u ratu. U stvari, zahtev za isključivanje homoseksualaca iz vojske je politički stav za koji se zalažu gotovo isključivo konzervativci, unutar i izvan službe, jer je vojska uvek primala homoseksualce pod uslovom da se kao takvi ne deklariraju ili da njihovo opredeljenje nije suviše očigledno. Jedan od razloga što je posle Drugog svetskog rata formiran veći broj organizacija homoseksualaca ležao je u činjenici da je regrutovanje miliona ljudi dalo homoseksualcima priliku da se upoznaju i međusobno kontaktiraju; pored toga, svaki od njih je dobio i mogućnost da shvati da nije usamljen u svojim osećanjima.

Rezultati istraživanja seksa ukazuju na paradigmu seksualnih uverenja različitu od one koja je ranije postojala; još uvek nije jasno kako treba iskoristiti rezultate istraživanja. Kad se seks jednom prihvati kao prijatno iskustvo, a najveći deo Zapada je takav stav prihvatio, veoma je teško ograničiti ga na bračne odnose, pa čak i na heteroseksualnost, jer sâmo verovanje da seks može pružiti zadovoljstvo vodi ka zaključku da različiti pojedinci do tog zadovoljstva mogu doći na različite načine, pod uticajem određenih bioloških, kulturnih, psiholoških i društvenih činilaca.

Verovatno je to razlog što se grupe koje sebe nazivaju konzervativnim i tvrde da se zalažu za porodične vrednosti protiv istraživa-

njima seksa. One ne shvataju da istraživanja i naučni podaci mogu ukazati na pravac kojim treba ići, ali da je odluka o tome, na kraju krajeva, politička odluka. Na primer, veliki deo američke javnosti slaže se sa stavom da svaka vrsta seksa može biti tolerisana ako su partneri dragovoljno na nju pristali, ali reč *pristanak* u tom kontekstu odmah ukazuje na granice, na ono što se ne sme, jer su uzrast i mentalni razvoj nekih osoba takvi da one nisu u stanju da daju stvarni pristanak. Iako istraživači seksa objavljuju svoje zaključke, oni koji određuju ko ne može dati pristanak nikada ne koriste te podatke. Većina američkih država služi se jednostavnim starosnim kategorijama, ali postavlja se pitanje da li je to najbolji način. Očigledno je da tinejdžeri imaju seksualne odnose iako u nekim državama nemaju prava da voze kola ili kupuju cigarete i alkoholna pića. Nažalost, još uvek malo znamo o seksualnosti dece i adolescenata, a postojeći zakoni sprečavaju svaku vrstu ozbiljnog istraživanja. Sada je dostupan veći broj podataka o seksualnoj aktivnosti u kojoj ne učestvuje i druga osoba, na primer o masturbaciji, čitanju erotske literature, gledanju erotskih filmova i transvestitizmu iza zatvorenih zidova. Većina istraživanja pokazuje da takvi postupci nisu štetni i da su široko rasprostranjeni; najveći broj istraživača zalaže se za ukidanje zakona koji zabranjuju takve aktivnosti. Međutim, rezultati do kojih dolaze istraživači ne kroje političke stavove niti treba da ih kroje.

Osim toga, ne mogu se sve seksualne aktivnosti koje nekoj osobi pružaju zadovoljstvo obavljati bez prisustva publike. Voajerima i egzibicionistima, na primer, potrebni su drugi, nedobrovoljni učesnici. Iako istraživa-

nja mogu utvrditi da su takve aktivnosti relativno bezopasne, voajerizam je čin ugrožavanja privatnosti drugih ljudi, što je za mnoge seksologe važnije od želje pojedinca da izlažu svoje telo tuđim pogledima. Američko društvo, ali i zapadnjačko društvo uopšte, sve više je sklono da toleriše voajera koji plaća mogućnost da gleda seks-šou; možda bismo sada i egzibicionistima mogli naplaćivati učešće u tim predstavama. U izvesnom smislu to se već radi kada se plaća striptizetama i striptizerima ili golim modelima. Koncept treba samo proširiti. Međutim, to su opet političke odluke jer se ljudska prava tu sukobljavaju i konačna odluka nije na istraživačima seksa.

Prostitucija, na sličan način, podrazumeva dobrovoljan susret i razmenu novca i usluga. Istraživanja pokazuju da se odluka o tome može prepustiti učesnicima, ali problem je što se te stvari često odvijaju u javnosti. Istraživanja su pokazala da određivanje posebnih zona za tu svrhu podstiče kriminal i da su stanovnici kraja koji je, protivno njihovoj volji, postao centar prostitucije izloženi maltretiranju. Rešenje je možda u diskretnijoj ponudi i potražnji, zabrani da se to radi u stambenim četvrtima, pa čak i u otvorenoj reklami. Većina istraživanja pokazuje da prostitutkama ne treba davati dozvole jer se tako žigošu žene koje se inače tim poslom obično samo privremeno bave. To, međutim, ne sme sprečavati vlasti da izvesne seksualne aktivnosti smatraju poslovnim poduhvatima, od masaže do pip-šoua i seks-šopova. Istraživanje seksa svakako može rasterati strah od nepoznatog, ali način na koji treba regulisati seksualne aktivnosti još uvek ostaje političko pitanje na koje se ne može

dati jedan ispravan odgovor. To važi i za mnoga naučna istraživanja o mnogim drugim problemima s kojima se društvo suočava. Naučnici koji se bave čovekovom okolinom mogu ukazati na probleme, ali odluka je politička. Čak i stvari koje se tiču vojne odbrane, kao što je plan koji se popularno naziva “Ratovi zvezda”, nisu toliko stvar naučne istine koliko političkih odluka. Kad je vlast u nešto umešana, upravo to se događa. Informacije i podaci su dostupni, ali vlade nastoje da izaberu ono što im u određenom trenutku odgovara.

Štaviše, podaci o seksu ne slažu se uvek. Kao što je ranije istaknuto, pravi problem seksologije danas nije samo u tome što mora da se bori da izbriše žig koji je u prošlosti udaren na tu oblast istraživanja već mora i da odgovori na sve veće zahteve javnosti za informacijama o seksualnim pitanjima. Skoro svako može da napiše knjigu o seksu koju će bar jedna osoba kupiti, pročitati i u nju poverovati čak i ako ona nema nikakvo naučno utemeljenje. Svaštarski stolovi u knjižarama puni su knjiga koje nude nove lekove za seksualne poremećaje, raspravljaju o tajnama seksualnog života, otkrivaju metode seksualnih terapeuta ili su namenjene heteroseksualcima, homoseksualcima i mnogim drugim seksualnim podgrupama. Mnoge, ako ne i većina tih knjiga, nisu vredne ni koliko papir na kojem su odštampane, ali “seks se prodaje”, a naročito knjige koje nude razne savete. Problem nije u tome da se razluči šta je dobro a šta je mediokritetsko pisanje, već da se razluči šta nudi valjane informacije a šta je samo magla ili uzaludna želja. Nažalost, seksologija još nije našla način da skrene pažnju na dobru literaturu niti da ukaže na obmane kojima nas obasipa-

ju loše knjige. Na današnjem tržištu mnoge publikacije se bave vezom između satanizma i seksa ili drugim sličnim pitanjima iako su seksolozi odavno pokazali da za takvu vezu nema dovoljno činjeničnih dokaza. Ipak, one se prodaju.

REZIME

Zbog svega toga postavlja se i konačno pitanje da li je seksologija nauka. Njen predmet svakako zaslužuje naučno ispitivanje i ona raspolaze jakim bazom podataka koji su velikim delom proveravani tradicionalnim naučnim metodama. Pošto se razlikuje od mnogih tradicionalnih nauka, što je posledica njene interdisciplinarnosti prirode i uticaja različitih bioloških, društvenih, psiholoških, kulturnih i istorijskih činilaca, seksologija od istraživača zahteva veće napore. Njoj nedostaju izvori finansiranja i institucionalizovana podrška, ali ima čvrsto jezgro posvećenih istraživača, odlučnih da prevaziđu te prepreke. Međutim, nisu ni svi vidovi istraživanja seksa na istom nivou, a to znači da je seksologija još uvek na putu da postane nauka i da nije još potpuno sazrela disciplina. Naravno, njeno biološko krilo odgovara svim kriterijumima nauke, ali deo koji se bavi društvom i ponašanjem tek počinje da se razvija. Ipak, istraživanja u tom domenu isto su toliko naučna koliko i u drugim domenima tih disciplina.

Sledeća decenija će verovatno biti presudna za seksologiju. Hoće li se boriti da ostane interdisciplinarna ili će se naprosto raspasti na specifične profesionalne fragmente od kojih će svaki ići svojim putem? Uprkos nedovoljnoj organizovanosti i nedostatku sredstava, istraživači seksa su se najvećim delom dvadesetog veka držali zajedno, a šezdesetih godina, za-

hvaljujući ponovnoj pojavi naučnih i profesionalnih seksoloških društava, veze među njima su postale još čvršće. Istraživači su se držali zajedno možda i zbog toga što je samo istraživanje seksa bilo žigosano; oni su odlazili na sastanke DNIS-a ili na međunarodne skupove kako bi dobili moralnu podršku za ono što rade. Tako je bilo u prošlosti, ali nije jasno kako će biti u budućnosti. Štaviše, u ovoj eri specijalizacije, istraživanje seksa takođe postaje više specijalističko. Ono se sve više bavi podgrupama, a pojavljuju se i specijalizovani časopisi. Još uvek se ulažu napori da se prekorače granice discipline i profesije, ali to je sve teže jer je literatura sve bogatija, a broj profesionalaca raste. Ukratko, seksologija postaje sve naučnija i zahtevnija u pogledu provere rezultata do kojih je došla i istovremeno se sve više menja. Možda je to cena koju mora platiti da bi postala nauka. Nekada izolovana grupa istraživača stekla je poštovanje i postigla uspeh, otkrivši da se za to vreme njihova specijalnost razvijala i menjala.

Na kraju, istakao bih da seksologija, kao i većina oblasti koje se bave humanističkim istraživanjima, zavisi od odgovora na postavljena pitanja, a ona se delimično menjaju u zavisnosti od društvenih potreba i zahteva datog vremena. Ova knjiga dotiče samo površinski sloj istraživanja seksa u proteklih dvadeset godina i mnoga imena i studije nisu mogli biti u njoj pomenuti zbog ograničenog prostora. Izvinjavam se kolegama zbog toga i pozivam ih da nastave svoj rad. Ima još mnogo stvari koje treba da saznamo i još više onih koje bismo želeli da saznamo, a za to su nam potrebne pare, vreme i profesionalci. Seksologija je kao nauka dala važan doprinos društvu, ali odluka o načinu na koji ćemo konačno koristiti novostečeno znanje o seksualnosti ostaje odluka koju donosi društvo. Nadam se da će knjige kao što je ova pomoći pronalazenju osnove za takve odluke i navesti društvo da shvati da je seksologija zaista doprinela dobrobiti čovečanstva.

152

Izvornik: Vern Bullough, *Science in the Bedroom, A History of Sex research*, BasicBooks, 1994.